

بررسی سوگیری جنسیتی در کتاب‌های «فارسی ایران امروز» و «گام اول»:

پژوهشی پیکره‌بنیاد

علی کوهگرد^۱

بهزاد رهبر^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۲

چکیده

نمایش نادرست و یا عدم نمایش نقش هر یک از دو جنس زن و مرد در مواد آموزشی زبان نشان از سوگیری جنسیتی دارد و باعث بازتولید کلیشه‌های جنسیتی در زبان‌آموزان خواهد شد. پژوهش حاضر به بررسی چگونگی بازنمایی جنسیت در مواد آموزشی آزفا، تألیف مؤلفین خارج از ایران و مؤلفین داخل ایران می‌پردازد. برای این منظور کتاب «فارسی ایران امروز، جلد ۱» به عنوان نمونه‌ای از مؤلفین خارج از ایران و کتاب «گام اول» به عنوان نمونه‌ای از مؤلفین داخل ایران، مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. پژوهش حاضر پیکره‌بنیاد است. لذا، در گام نخست بر اساس متن‌ها و تصاویر مواد آموزشی پیش گفته، پیکره‌هایی مجزا مناسب با هدف پژوهش ایجاد شد. سپس با استفاده از نرم‌افزارهای استروگرپ^۳ و لنکس‌باکس^۴ پیکره‌ها مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند و جداولی برای تحلیل و بررسی پرسش‌های پژوهش، استخراج شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد منابع آموزشی

۱. کاندیدای دکتری زبان‌شناسی - آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان (آزفا)، دانشگاه علامه طباطبائی؛ a_koohgard@atu.ac.ir

۲. استادیار گروه زبان‌شناسی - آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان (آزفا)، دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول)؛

behzadrahbar@atu.ac.ir

۳. Astrogrep 4.4.7

۴. Lancsbox Ver. 5.1.2

فوق، در بخش بازنمودهای زبانی (اسامی، صفات و تعداد مشارکان در گفتگو) و نیز در بخش بازنمودهای غیرزبانی (مشاغل و تصاویر) توزیع جنسیتی یکسان ندارند و جلوه‌های سوگیری جنسیتی در این منابع درسی بارز است. مقایسه دو منبع نیز نشان می‌دهد اگر چه کتاب «فارسی ایران امروز» نسبت به کتاب «گام اول» سوگیری جنسیتی متعادل‌تری دارد و با شرایط جامعه ایران امروز سازگاری بیشتری را نشان می‌دهد؛ اما هر دو کتاب به بازبینی مجدد نیاز دارند. نتایج این پژوهش می‌تواند برای برنامه‌ریزان آموزشی، مؤلفین کتاب‌های درسی، معلمان آزفا و زبان‌شناسان اجتماعی به منظور ایجاد فضای آموزشی عادلانه و دور از کلیشه‌های جنسیتی مفید باشد.

کلیدواژه‌ها: اجتماعی‌شدگی، جنسیت، سوگیری جنسیتی، نقش‌های جنسیتی و هویت جنسیتی.

۱. مقدمه

در سال‌های اخیر، با افزایش تقاضا برای یادگیری زبان و ادبیات فارسی توسط فراگیران غیرفارسی‌زبان، توجه به چگونگی بازنمایی مؤلفه‌های فرهنگی در مواد آموزشی آزفا بیش از پیش اهمیت پیدا کرده‌است. نگاه هر جامعه به جنسیت و بازنمایی آن در زبان، ریشه در فرهنگ آن جامعه دارد. لذا برای آموزش زبان به‌عنوان یک مؤلفه فرهنگی، توجه به چگونگی بازنمایی جنسیت در زبان و فرهنگ جامعه هدف از اهمیت بالایی برخوردار است. منابع و مواد آموزشی زبان یکی از مشهودترین مواردی است که نگاه یک جامعه زبانی به جنسیت را بازگو می‌کند؛ چرا که زبان آموزان همواره در فرایند زبان‌آموزی، به صورت آگاهانه و یا ناآگاهانه در حال دریافت پیام‌های زبانی و غیرزبانی (در قالب متن‌های آموزشی، تصاویر و ...) از این مواد آموزشی هستند. با استفاده از زبان به‌عنوان مهم‌ترین ابزار ارتباطی انتقال پیام، مفاهیم و ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه به زبان‌آموزان منتقل می‌شود. بنابراین مواد آموزشی زبان می‌تواند دریچه‌ای فراروی ارزش‌ها و باورهای یک جامعه بگشاید؛ لذا

چگونگی بازنمایی باورها و اعتقادات جنسیتی یک جامعه در مواد آموزشی زبان آن جامعه، اهمیت بسزایی در برداشت زبان آموزان از ارزش‌ها و باورهای جامعه زبان هدف دارد.

بررسی چگونگی بازنمایی جنسیت در مواد آموزشی آزفا به دلیل شرایط خاص و متفاوت اکثر مخاطبین این گونه مواد آموزشی، از نقطه نظر تفاوت احتمالی در نگرش و نگاه جامعه مادری مخاطبین به مسأله جنسیت با نگرش و نگاه جامعه هدف (ایران) به مسأله جنسیت، اهمیت دو چندان دارد. به نظر می‌رسد چگونگی بازنمایی جنسیت در مواد آموزشی آزفا و بررسی و تحلیل آنها و بررسی این مسأله که تا چه اندازه در آنها نگاه کلیشه‌ای و سوگیرانه‌ای به مسأله جنسیت وجود دارد، ما را در آموزش درست و واقعی زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و انتقال فرهنگ واقعی جامعه ایران یک گام به جلو هدایت می‌کند. به همین منظور در این پژوهش به بررسی چگونگی بازنمایی مسأله جنسیت در کتاب «فارسی ایران امروز»^۱، به‌عنوان نمونه‌ای از کتاب‌های چاپ شده در خارج از ایران، و کتاب «گام اول»، به‌عنوان نمونه‌ای از کتاب‌های چاپ شده در داخل ایران پرداخته شده است. سوالاتی که در این پژوهش، درصدد پاسخ‌گویی به آنها هستیم عبارتند از:

۱. در کتاب‌های «فارسی ایران امروز» و «گام اول» بازنمایی مسأله جنسیت در به‌کارگیری اسامی برای جنس مذکر و مؤنث چگونه است؟
۲. در کتاب‌های «فارسی ایران امروز» و «گام اول» بازنمایی مسأله جنسیت در واژه‌های مرتبط به کاررفته برای جنس مذکر و مؤنث چگونه است؟
۳. در کتاب‌های «فارسی ایران امروز» و «گام اول» بازنمایی مسأله جنسیت در شغل‌های مرتبط به کاررفته برای جنس مذکر و مؤنث چگونه است؟

---

^۱. در ادامه نام این کتاب به جای «فارسی ایران امروز - جلد یک» خلاصه و به صورت «فارسی ایران امروز» به کار برده شده است.

۴. در تصاویر کتاب‌های «فارسی ایران امروز» و «گام اول» بازنمایی مسأله جنسیت چگونه است و تصاویر تا چه حد جنسیتی شده هستند؟
۵. در کتاب‌های «فارسی ایران امروز» و «گام اول»، نسبت زنان و مردان به‌عنوان نفرات شرکت‌کننده در مکالمه‌ها چگونه است و مکالمه‌ها تا چه حد جنسیتی شده هستند؟

۲. پیشینه پژوهش

با گذشت بیش از سه دهه از واکاوی سوگیری جنسیتی^۱ و باورهای کلیشه‌ای جنسیتی در مواد آموزشی، بازم پژوهش در این خصوص، در کانون توجه پژوهشگران در اکثر کشورها قرار دارد. در این بخش ضمن برشمردن نمونه‌هایی از پژوهش‌هایی با موضوع بررسی جنسیت در مواد آموزشی زبان انگلیسی در ایران، در کتاب‌های درسی مدارس در ایران و همچنین در مواد آموزشی آزفا، به پژوهش‌های جنسیت مرتبط با آزفا و همچنین پژوهش‌های جنسیت با استفاده از رویکرد پیکره‌بنیاد^۲ نیز اشاره‌ای خواهیم کرد.

با بررسی پیشینه پژوهش‌های ایرانی که جنسیت را در مواد آموزشی زبان انگلیسی مورد بررسی قرار داده‌اند، این پژوهش‌ها را می‌توان به سه دسته تقسیم‌بندی کرد:

دسته نخست، عبارتند از پژوهش‌هایی که مجموعه‌های آموزشی زبان انگلیسی مورد استفاده در ایران، که در خارج از ایران تدوین شده است را مورد بررسی قرار داده‌اند؛ روحانی و اکبرپور (Roohai & Akbarpour, 2014) در بررسی کتاب *American English* (۴ Book File) و همچنین رضائی و سجودی (Rezaei & Sojoodi, 2015) در بررسی مجموعه‌های (۲) *Four Corners*، (۲) *American English File* و (۲) *Interchange*، به چگونگی بازنمود مسأله جنسیت پرداختند و نتایج آنها همگی حاکی از این بود که در مجموعه‌های فوق برابری جنسیتی رعایت نشده است و اغلب حضور زنان در مجموعه‌های

1. gender bias

2. corpus-based

فوق برپایه برخی پیش‌داوری‌ها و کلیشه‌های ذهنی مبتنی بر سوگیری جنسیتی بوده است. این در حالی است که تحریری و مرادپور (Tahriri & Moradpour, 2014) در بررسی مجموعه Top notch به این نتیجه رسیده‌اند که در آن مجموعه تا حدودی هر دو جنس زن و مرد تقریباً به صورت یکسان بازنمایی شده‌اند.

دسته دوم عبارتند از پژوهش‌هایی که مجموعه‌های آموزشی زبان انگلیسی مورد استفاده در ایران، که در داخل ایران تدوین شده است را مورد بررسی قرار داده‌اند؛ حسینی فاطمی و حیدریان (Hoseini Fatemi & Heidariyan, 2010) در پژوهش خود به بررسی نمود جنسیت (تساوی جنسیت و چگونگی بازنمایی جنسیت) در کتاب‌های درسی زبان انگلیسی دوره دبیرستان و پیش‌دانشگاهی در ایران پرداختند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که رویکردی سنتی و کلیشه‌ای در خصوص جنسیت بر آن کتاب‌ها حاکم بوده است و تصویر ارائه شده از زنان نه با واقعیت‌های فعلی جامعه ایرانی مطابقت دارد و نه با جامعه غربی. در آن کتاب‌ها، نقش و حضور پررنگ مردان و نگاه نابرابر و تبعیض‌آمیز به زنان از لحاظ کمی و کیفی کاملاً ملموس بود.

دسته سوم پژوهش‌هایی هستند که مجموعه‌های آموزشی زبان انگلیسی مورد استفاده در ایران، تدوین شده در خارج از ایران را با مجموعه‌های تدوین شده در داخل ایران مقایسه کرده‌اند؛ حاتمی و رهبر (Hatami & Rahbar, 2016) در پژوهش خود چگونگی نمود سوگیری جنسیتی در تصاویر کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی تألیف مؤلفین ایرانی (Prospect) و غیرایرانی (Speak Now) را بررسی کرده‌اند.^۱ یافته‌های پژوهش ایشان نشان داد که در تصاویر کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی مقطع متوسطه و پیش‌دانشگاهی سوگیری جنسیتی میان زنان و مردان از جنبه فراوانی حضور در تصاویر و نیز انواع محیط کار (باز و بسته) قابل رؤیت است. بیشترین محیط کار در نظر گرفته شده برای فعالیت‌های زنان

---

^۱ مجموعه سه جلدی کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی مقطع متوسطه کشور ایران با عنوان Prospect و مجموعه چهار جلدی کتاب‌های آموزش زبان با عنوان Speak Now

محیط‌های بسته بود که این مطلب در سری کتاب‌های Speak Now ملاحظه نگردید. مؤلفان هر دو مجموعه توجه خاصی به حضور زنان در فعالیت‌های آموزشی مبذول داشته‌اند. در مجموعه Speak Now به فعالیت‌های شخصی زنان و مردان توجه برابر شده بود. این مهم در کتاب‌های مقطع متوسطه و پیش‌دانشگاهی ایران ملاحظه نشده است.

پژوهش‌های بسیاری به بررسی مسأله جنسیت در کتاب‌های درسی مدارس و دبیرستان‌های ایران پرداخته‌اند. سیف‌اللهی و ابراهیمی (Seifollahi & Ebrahimi, 2008) کتاب‌های درسی فارسی مدارس آموزش و پرورش ایران (سال ۱۳۸۵-۱۳۸۴) را از نظر فراوانی اسامی، مشاغل، تصاویر، واژه‌های جنسیتی، نوع فعالیت، صفات و ویژگی‌های هر دو جنس مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که از نظر کمی و کیفی در تمامی زمینه‌های تحقیق به زنان کم توجهی شده و در متن‌ها و تصاویر، کلیشه‌های ذهنی مبتنی بر سوگیری جنسیتی وجود دارد. افشانی، عسگری ندوشن و فاضل نجف‌آبادی (Afshani, Asgari Nadushan & Fazel Najafabadi, 2009) نیز به بررسی چگونگی بازتولید نقش‌های جنسیتی در محتوای کتاب‌های فارسی دوره دبستان^۱ بر اساس چهار مؤلفه تصاویر، خویشاوندان، والدین و نقش‌های شغلی پرداخته‌اند. یافته‌های ایشان نشان می‌دهد که تصاویر جنس مذکر به وضوح بیشتر از تصاویر جنس مؤنث است. زنان بیشتر در نقش‌های کودکی و نوجوانی و مردان عمدتاً در نقش‌های بزرگسالی به تصویر کشیده شده‌اند. همچنین خویشاوندان مذکر به نحوی چشم‌گیر بیش از خویشاوندان مؤنث منعکس شده‌اند. همچنین در مشاغل زنان، انتساب نقش خانه‌داری به زنان کاهش یافته و ترسیم زنان در نقش‌های حرفه‌ای و تخصص افزایش یافته است. و برخلاف سایر موارد، در معرفی والدین، انعکاس نقش‌های جنسیتی زنان بیشتر از مردان بوده است. فروتن (Foroutan, 2010) در پژوهش خود به بررسی اجتماعی‌شدگی

۱. سال چاپ کتاب‌ها ذکر نشده است.

جنسیتی در کتاب‌های درسی مدارس ایران^۱ پرداخته است. در نهایت به این نتیجه رسیده است که فراوانی اسامی و تصاویر مردان غلبه چشم‌گیری بر اسامی و تصاویر زنان دارد. این نوع سوگیری جنسیتی در واژه‌های کلیدی مرتبط با جنس مذکر و مؤنث (مرد و زن، پسر و دختر)، الگوها و ویژگی‌های کارهای داخل و خارج خانه، ترکیب خانواده بر حسب جنس فرزندان، و فعالیت‌های ورزشی نیز وجود دارد.

حاضری و احمدپور خرمی (Hazeri & Ahmad Pour Khorami, 2012) با بررسی چگونگی بازنمایی جنسیت در کتاب‌های فارسی دوره راهنمایی و پایه‌های اول، دوم و سوم دبیرستان در رشته‌های غیرانسانی در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۸۸ به نتایجی مشابه پژوهش‌های قبل رسیدند مبنی بر اینکه کلیشه‌های جنسیتی^۲ رایج در اجتماع، در کتاب‌های مورد بررسی نیز باز تولید شده‌اند. عابدینی بالترک، لیاقت‌دار و منصور (Abedini Baltork, Liyaqatdar & Mansuri, 2015) با بررسی چگونگی بازنمایی نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی سال ششم دوره ابتدایی ایران، به وجود سوگیری جنسیتی در کتاب‌های مذکور اشاره کرده‌اند. تاج مزینانی و حامد (Tajmazinani & Hamed, 2014) در یک مطالعه تطبیقی پیرامون کتاب‌های فارسی اول ابتدایی سال‌های ۱۳۵۷، ۱۳۶۲ و ۱۳۸۲ به بررسی تحول فرهنگ جنسیتی در کتاب‌های مذکور پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که فضا، نقش‌ها، تفریحات و ابراز احساسات در هر سه دوره جنسیتی شده است.

اما در این بین، پژوهش‌هایی تا حدودی متفاوت از پژوهش‌های فوق نیز وجود داشت. نوروزی، قاسمی و محمدتقی‌نژاد (Ali Norowzi, Ghasemi & Mohammad Taghi, 2015) با تحلیل تصاویر کتاب‌های درسی ایران و سوریه براساس نقش‌های جنسیتی به این نتیجه رسیدند که سوگیری جنسیتی در انتساب نقش‌ها به زنان و مردان در هر دو دسته کتاب‌های مورد مطالعه وجود دارد. فروتن (Foroutan, 2011) در پژوهش خود به بررسی

۱. کتاب‌های درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۸۸

۲. gender stereotype

بازنمایی هویت جنسیتی در کتاب‌های زبان‌های فارسی، عربی و انگلیسی مدارس ایران پرداخت و به این نتیجه رسید که «پدیدهٔ تقدم مرد» به اشکال مختلف در این کتاب‌ها وجود دارد. اگر چه این برتری جنسیتی به درجات گوناگونی در این کتاب‌ها مشاهده می‌شود اما الگوها و کدهای جنسیتی کم‌وبیش یکسان و مشابهی در این کتاب‌های درسی زبان‌های مختلف، انتقال و انعکاس یافته است؛ که به خوبی نشان‌دهندهٔ نقش به مراتب تعیین‌کننده‌تر محیط اجتماعی و فضای فرهنگی است. به علاوه، نتایج پژوهش ایشان نشان داد که مراحل متعدد آموزش زبان نیز نقش بسیار مؤثری در نحوهٔ بازنمایی الگوهای جنسیتی ایفا می‌کنند.

در بررسی پیشینهٔ پژوهش‌ها، دو پژوهش یافت شد که به مسألهٔ جنسیت و ارتباط آن با آزا پرداخته است. وکیلی فرد و خالقی زاده (۲۰۱۲، Vakilifard & Khaleghizade) به بررسی تأثیر جنسیت بر به کارگیری راهبردهای یادگیری زبان فارسی در میان فارسی‌آموزان خارجی پرداخته‌اند. ایشان به این نتیجه رسیدند که فارسی‌آموزان زن و مرد کم‌وبیش به یک میزان از انواع راهبردهای یادگیری استفاده می‌کنند و تفاوت معناداری از این حیث مشاهده نشد ولی اولویت‌های آنها در انتخاب نوع راهبردها اندکی متفاوت بود. همچنین عباسی و یعقوبی‌نژاد (Abbasi & Yaghoubinezhad, 2018) به بررسی تأثیر پیشینهٔ زبانی و جنسیت بر میزان انگیزش در فارسی‌آموزان غیرایرانی در طول یادگیری زبان فارسی بر اساس نظریهٔ نظام خود-انگیزی زبان دوم^۱ دورنیه^۲ پرداخته‌اند و در نهایت نتیجه گرفتند که مؤلفه‌های نظام خودهای انگیزی بر اساس پیشینه زبانی و جنسیت در جامعهٔ هدف بازنمودهای متفاوت داشتند.

در بین پژوهش‌های مرتبط، تنها یک پژوهش پیکره‌بنیاد در حوزهٔ جنسیت یافت شد. فروغان گراناسیاه، مولودی و خرمایی (Foroughan Geransaye, Moloodi & Khormae, 2019) در رویکردی پیکره‌بنیاد با استفاده از نسخهٔ ۲ پیکرهٔ همشهری، به بررسی بازنمایی جنسیت‌گرایی در ساخت‌واژهٔ زبان فارسی پرداخته و نتیجه گرفتند که، در

1. L2 motivational self system

2. Dorniyeh

زبان فارسی تنوع واژگانی در واژه‌های ساخته شده با تکواژ «مرد» (فراوانی نوعی) به طور معناداری بیشتر از واژه‌های ساخته شده با تکواژ «زن» است. هنگام ساخت واژگان، خصیصه‌های مثبت به طور معناداری با تکواژ «مرد» و خصیصه‌های منفی به طرز معناداری با تکواژ «زن» بازنمایی می‌شوند. در نام‌های خانوادگی و نام محل‌ها که بخشی از هویت فردی و اجتماعی هستند و بر نگرش افراد در ارزش‌گذاری جنسیت‌ها تأثیر می‌گذارند، تنها از تکواژ «مرد» استفاده می‌گردد. بیشتر واژگان منفی گروه زن برای تحقیر مردان به کار برده می‌شود.

در بررسی‌های انجام شده فقط دو پژوهش نشان‌یابی شد که به طور خاص به مسأله جنسیت در مواد آموزشی آرفا پرداخته‌اند. عبادی و ابراهیمی (Ebadi & Ebrahimi, 2015) به بررسی جلد‌های ۲ و ۳ از مجموعه کتاب‌های «فارسی بیاموزیم» (۲۰۰۷، Zolfaghari, Ghafari and Mahmoudi Bakhtiari) پرداخته‌اند. ایشان چهار مقوله بازنمایی^۱، تقدم^۲ در عبارت، شغل و نوع فعالیت را بررسی کرده و به این نتیجه رسیدند که مجموعه مذکور، به طرز شگفت‌انگیزی مملو از باورهای کلیشه‌ای و سوگیرهای جنسیتی هستند و بازنمایی جنسیتی در آنها به صورت نامتوازن است. موسوی و علیمراد (Musavi & Alimorad, 2015) نیز با بررسی سطوح ۲ و ۴ مجموعه «فارسی بیاموزیم» و سطوح ۳ و ۴ «آموزش نوین زبان فارسی» (Ghaboul, ۲۰۱۶) به این نتیجه رسیدند که این دو مجموعه، نگاهی سنتی به زن داشته و در آنها زنان نسبت به مردان بیشتر در حاشیه نگه داشته شده‌اند.

۳. مبانی نظری پژوهش

در زبان‌شناسی اجتماعی، جنس^۳ به تفاوت‌های زیست‌شناختی، کالبدشناسی و فیزیکی میان زنان و مردان اشاره دارد درحالی‌که جنسیت^۴، سازه‌ای اجتماعی^۱ است که شامل رفتارها،

1. visibility (omission)

2. firstness

3. sex

4. gender

نقش‌ها، کنش‌ها و اندیشه‌های اجتماعی است که فرهنگ حاکم در هر جامعه به عهده دو جنس زن و مرد می‌گذارد. در هر جامعه با توجه به نقش‌های جنسیتی^۲ مردان و زنان، افکار قالبی در مورد هر دو جنس مشاهده می‌شود که این افکار به نوعی دامنه انتظارات را از هر دو جنس تعیین می‌کند (Nercissians, 2005). هریک از افراد جامعه، هویتی تحت عنوان هویت جنسیتی^۳ دارند که بخشی از رفتارها و نگرش‌های فرد نسبت به جنسیت خودش است که برگرفته از شرایط فرهنگی و اجتماعی می‌باشد (Hatami & Mazhabi, 2012). افراد هر جامعه، در اجتماع نقش‌هایی را نیز برعهده دارند که این نقش‌ها گاهی می‌تواند تحت تأثیر جنسیت قرار بگیرند و که این پدیده را جنسی‌شدن نقش می‌نامند. نقش‌های جنسیتی عبارتند از: انتظارات غالب در یک جامعه در مورد فعالیت‌ها و رفتارهایی که مردان و زنان می‌توانند یا نمی‌توانند در آنها درگیر شوند (Hatami & Mazhabi, 2012). توجه به این نکته لازم است که نقش‌های جنسیتی با تقسیم کار جنسیتی معمول در یک جامعه یکسان نیست؛ زیرا مفهوم نقش، ناظر به انتظارات جامعه است که اساساً جنبه ذهنی دارند؛ درحالی که مفهوم تقسیم کار، به توزیع واقعی کارها و فعالیت‌ها اشاره دارد. به‌علاوه، مفهوم نقش، رفتارها و طبق برخی تعاریف، نگرش‌ها را نیز شامل می‌شود (Tajmazinani & Hamed, 2014).

فرهنگ و زبان یک جامعه نیز از تأثیر جنسیت در امان نیست. فرهنگ جنسیتی^۴، اشاره به این موضوع دارد که تفاوت‌های بیولوژیکی میان زنان و مردان، اساس تفاوت‌های اجتماعی آنها نیست، بلکه نظام‌های آموزشی و فرهنگی جوامع انسانی هستند که زن و مرد را به مثابه دو برساخته اجتماعی پرورش می‌دهند. به عبارت دیگر فرهنگ جنسیتی، فرایندی آموزشی است که نوع خاصی از فرهنگ را تولید و بازتولید می‌کند و این فرهنگ نیز به نوبه خود، شیوه رفتار، انتظارات و نیازهای متفاوتی را برای زنان و مردان تعریف می‌کند و در نتیجه این فرهنگ، تلقی افراد جامعه از هر امری را با دوگانه زنانه-مردانه گره

1. social construct

2. gendered roles

3. gendered identity

4. gendered culture

می‌زند (Tajmazinani & Hamed, 2014). مسلماً، زبان نیز به‌عنوان مؤلفه‌ای بیرونی و لایه‌ای قابل رؤیت از فرهنگ نهفته یک جامعه، نیز در معرض تأثیرات جنسیت قرار دارد؛ و اتفاقاً این تأثیرات در زبان به‌نوعی مشهودتر و ملموس‌تر نیز هست. علاوه بر این، زبان از این حیث که می‌تواند باعث بازتولید، تقویت و القای برخی مفاهیم کلیشه‌ای جنسیتی در فرهنگ یک جامعه باشد، نیز قابل توجه است. زبان جنسیتی^۱ باعث حذف حضور زن از برخی عرصه‌های زندگی واقعی روزمره می‌شود. امروزه در کتاب‌های آموزش زبان سعی می‌شود که متون آموزشی عاری از هرگونه سوگیری جنسیتی و نگاه تعصبی بوده و زنان و مردان به صورت یکسان نشان داده شوند؛ بنابراین، زدودن هرگونه مفهوم سنتی، چه در متن و چه در تصویر مواد آموزش زبان، که منجر به بازتولید، تقویت و القای پیام کلیشه‌ای به مخاطبان می‌شود، امری ضروری به نظر می‌رسد. (Musavi & Alimorad, 2015). در مطالعات مرتبط با زبان و جنسیت، غالباً دو نوع مطالعه وجود دارد. نوع اول، مطالعاتی هستند که موضوع آنها چگونگی صحبت مردان و زنان است که تحت عنوان گویش جنسیتی^۲ به آن پرداخته می‌شود و نوع دیگر، مطالعاتی است که موضوع آنها این است که چگونه از مردان و زنان صحبت می‌شود که تحت عنوان زبان جنسیتی (جنسیت‌زده) مطرح می‌شود (Motahari and Saadat, 2015)؛ هر چند که کلمات به خودی خود بار جنسیتی ندارند بلکه همجواری و همنشینی آنهاست که به یک عبارت یا جمله بار جنسیتی می‌دهد. علاوه بر عناصر زبانی جنسیت‌زده، هر آن چیزی هم که از طریق زبان ارائه و مطرح می‌شود نیز می‌تواند باعث ترویج جنسیت‌زدگی شود (Mills, 2008 نقل از Motahari and Saadat, 2015).

مفاهیم جنسیتی در افراد یک جامعه به یک‌باره تجلی پیدا نمی‌کند. اجتماعی‌شدگی جنسیتی^۳ فرایندی است که افراد یک جامعه از طریق آن، صفات و ویژگی‌های جنسیتی شده را فرا می‌گیرند و سعی می‌کنند بر اساس آن، انتظارات جامعه را متناسب با جنس خود برآورده کنند؛ به عبارت دیگر یاد می‌گیرند که چگونه زن یا مرد باشند. این انتظارات و

1. gendered language

2. gendered dialect

3. gender socialization

استانداردهای متفاوت، اصطلاحاً کدهای جنسیتی^۱ نامیده می‌شوند. در جوامعی که سوگیری جنسیتی وجود داشته باشد، اغلب این‌گونه است که پسران در فرایند اجتماعی‌شدگی جنسیتی، هویت خود را به عنوان جنس برتر (فراست) درک می‌کنند و در مقابل دختران هویت خود را به عنوان جنس دوم (فروست) می‌شناسند. این فرایند عمدتاً در دوران کودکی و نوجوانی شکل می‌گیرد و در سنین بالاتر در ذهن و رفتارهای اجتماعی، تثبیت و نهادینه می‌شود (Foroutan, 2010).

در فرایند فارسی‌آموزی با توجه به ویژگی‌ها و شرایط فارسی‌آموزان دو نوع اجتماعی‌شدگی را می‌توان در نظر گرفت:

الف. اجتماعی‌شدگی اول/ مادری^۲: اجتماعی‌شدگی در جامعه اول (مادری) زبان‌آموز یعنی جامعه‌ای که زبان‌آموز در آن متولد شده و رشد و نمو پیدا کرده است. مید (Mead, ۱۹۳۴)، یکی از صاحب‌نظران شاخص نظریه اجتماعی‌شدگی جنسیتی، معتقد است که کودکان از طریق زبان و کنش متقابل به یک خود اجتماعی^۳ دست می‌یابند؛ و در واقع، زبان مکانیسمی است که انسان‌ها به کمک آن قادر می‌شوند جهان پیرامون خود را درک کنند (نقل از Foroutan, 2010). در اینجا نظریه طرح‌واره جنسیتی^۴، نیز مطرح است که عنوان می‌کند؛ بسیاری از ویژگی‌هایی که به جنس مذکر و جنس مؤنث نسبت داده می‌شوند، ریشه زیست‌شناختی ندارند و اکتسابی هستند. مطابق این نظریه، کودکان یک حس و درک از مردانگی (مرد بودن) و زنانگی (زن بودن) در درون خود ایجاد می‌کنند که مبتنی بر مجموعه‌ای از کلیشه‌های سنتی و تفکرات قالبی درباره نقش‌های جنسیتی در جامعه است و در زندگی آینده، اندیشه و رفتار خودشان را نیز بر همین اساس تنظیم و هدایت می‌کنند. (Bem, ۱۹۹۵; Eagle and Wood, ۱۹۸۴; نقل از Foroutan, ۲۰۱۰).

1. gender codes

2. first socialization/ mother socialization

3. social self

4. the gender schema theory

ب. اجتماعی‌شدگی ثانویه^۱: نوعی اجتماعی‌شدگی است که ممکن است در فرایند زبان‌دوم‌آموزی رخ دهد، و طی آن زبان‌دوم‌آموز تحت‌تأثیر هنجارها و انتظارات جامعه‌زبان هدف قرار می‌گیرد و آنها را می‌پذیرد. این نوع اجتماعی‌شدگی بسیار مشابه مفهوم اصطلاح فرهنگ‌پذیری^۲ در ادبیات زبان‌دوم‌آموزی است.

در حوزه‌آزفا در بحث اجتماعی‌شدگی مخصوصاً برای فارسی‌آموزان بزرگسال و آنجایی که تفاوت‌های فاحشی بین فرهنگ جنسیتی جامعه‌مبدأ فارسی‌آموز با فرهنگ جنسیتی جامعه‌ایرانی (اغلب به دلیل مسائل مذهبی) وجود دارد، تعارض فرهنگ‌های جنسیتی به وجود می‌آید و مفاهیم فرهنگ جنسیتی غالب و مغلوب را پیش می‌آورد. البته به دلیل اینکه فارسی‌آموزان اغلب زبان فارسی را به‌عنوان زبان سوم به بعد خود می‌آموزند، می‌توان چنین گفت که فارسی‌آموزان در بحث اجتماعی‌شدگی اغلب درگیر فرایند اجتماعی‌شدگی سوم به بعد هستند. می‌توان اینگونه در نظر گرفت که فارسی‌آموزان نیز در فرایند فارسی‌آموزی خود در این کشمکش فرهنگ‌های جنسیتی، طرح‌واره‌های جنسیتی جدیدی برای خود ترسیم کرده و به عبارتی دیگر به یک خود اجتماعی جدید می‌رسند؛ و یا اینکه طرح‌واره‌های جنسیتی و خود اجتماعی قبلی آنها تحت‌تأثیر فرایند فارسی‌آموزی قرار می‌گیرد. حال اینکه نقش‌های جنسیتی جامعه اول و جامعه زبان هدف (جامعه ایران) در این طرح‌واره‌های جنسیتی و خود اجتماعی جدید فارسی‌آموزان چه جایگاهی دارند نیاز به تحقیق و بررسی جامع دارد. ولی در این بین آنچه به نظر می‌رسد این است که در این فرایند یکی از کارگزاران اصلی فرایند اجتماعی‌شدگی فارسی‌آموزان، مواد آموزشی آزفا است. به جرأت می‌توان گفت که کلاس‌های آزفا برای فارسی‌آموزان (محیط فارسی به‌عنوان زبان دوم، مخصوصاً در ایران) یک تجربه اجتماعی است که در آنها نگرش‌ها و ارزش‌های اجتماعی جامعه ایران منتقل می‌شوند و مواد آموزشی آزفا نیز از مهمترین ابزارهایی هستند که این انتقال را برعهده دارند.

¹. second socialization

². acculturation

البته لازم به یادآوری است که شرایط سنی اغلب فارسی‌آموزان (اغلب فارسی‌آموزان از قشر جوانان و بزرگسالان هستند) به گونه‌ای است که در برابر اجتماعی‌شدگی و پذیرش هنجارها و ارزش‌های جامعه ایران، ممکن است نوعی مقاومت از خود نشان دهند. مخصوصاً اینکه مسئله جنسیت در ایران، ناگزیر متأثر از مذهب است یا حداقل رنگ و بوی مذهبی دارد.

از آنجایی که مواد آموزشی آزفا، مبنای تدریس مدرس آزفا و همچنین انجام فعالیت‌های زبانی فارسی‌آموزان در کلاس و خارج از کلاس می‌باشد (مخصوصاً در شرایط آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان خارجی)؛ لذا این مواد آموزشی می‌توانند نقش قابل توجهی را در انتقال و فرایند درونی شدن ارزش‌های رایج جامعه ایران در فارسی‌آموزان ایفا کنند. بنابراین، از یک سو هرگونه سوگیری جنسیتی منجر به بازتولید کلیشه‌های جنسیتی در فارسی‌آموزان می‌شود و از طرف دیگر بازنمایی جنسیتی نادرست نیز منجر به ایجاد ذهنیتی متفاوت در فارسی‌آموزان از واقعیت‌های جامعه ایران می‌شود. پس باید بازنمایی‌های جنسیت در مواد آموزشی آزفا به گونه‌ای باشد که ضمن انتقال درست ارزش‌های رایج جامعه ایرانی از بازتولید کلیشه‌های جنسیتی و ایجاد ذهنیت نادرست در فارسی‌آموزان بپرهیزد. کلیشه‌های جنسیتی در مواد آموزش زبان، می‌تواند پتانسیل‌های نهفته زبان‌آموزان را برای رشد و نمو مرزبندی کند زیرا اغلب این کلیشه‌ها توانایی‌های خاصی را به جنسی خاص نسبت می‌دهند که در جنس دیگر وجود ندارد (Naraha, Hatami & Rahbar, 2016).

۴. روش پژوهش

در پژوهش حاضر کتاب «فارسی ایران امروز- دوره مقدماتی آموزش زبان فارسی جلد اول، سال چاپ ۲۰۱۵» نوشته آنوشا شهسواری و بلیک آتوود^۱، از مواد آموزشی آزفا که در خارج از ایران چاپ شده، مورد بررسی قرار گرفته است. از سوی دیگر، برای مقایسه با کتاب پیش‌گفته، از مواد آموزشی آزفای چاپ شده در داخل ایران، در سطحی متناسب با سطح آن،

کتاب «گام اول- در یادگیری زبان فارسی، سطح نوآموز، سال چاپ ۱۳۹۸» نوشته رضامراد صحرائی، فائزه مرصوص و داود ملک‌لو مورد بررسی قرار گرفته‌است. ابتدا با استفاده از واژه‌پرداز مایکروسافت ورد نسخه ۲۰۱۹ پیکره‌ای خام از تمامی متن‌ها، تصاویر و متن فایل‌های صوتی و ویدئویی هر کتاب به طور جداگانه ساخته‌شد. با توجه به هدف پژوهش لیستی از برچسب‌های (کدهای) مورد نیاز ساخته شد. برخی از این برچسب‌ها در شکل ۱ آمده است.

ج:مذ:	جنس مذکر
ج:نث:	جنس مؤنث
ا:مذ:	اسم جنس مذکر
ا:نث:	اسم جنس مؤنث
ش:مذ:	شغل جنس مذکر
ش:نث:	شغل جنس مؤنث
ص:مذ:	صفت جنس مذکر
ص:نث:	صفت جنس مؤنث
م:نث:	مرتبط با جنس مؤنث
م:مذ:	مرتبط با جنس مذکر
و:مذ:	وضعیت ظاهری جنس مذکر (و:مذ: نا: نامرتب، و:مذ: مع: معمولی، و:مذ: مر: مرتب)
و:نث:	وضعیت ظاهری جنس مؤنث
ر:مذ:	(و:نث: بی: بی‌حجاب، و:نث: مع: معمولی، و:نث: با: باحجاب و:نث: روح: راحتی در منزل)
ر:نث:	راوی مذکر: (کسی که صورت سؤال یا عنوان درس یا بخش را می‌گوید مذکر است).
ن:مک:	راوی مؤنث: (کسی که صورت سؤال یا عنوان درس یا بخش را می‌گوید مؤنث است).
	نسبت گوینده (/مشارکان در مکالمه) مذکر به مؤنث
ن:مک:	ن:مک: ۳ به ۱ یعنی در مکالمه ۳ جنس مذکر و ۱ جنس مؤنث وجود دارد
ن:تص:	نسبت تصویر مذکر به مؤنث
	ن:تص: ۳ به ۱ یعنی سه جنس مذکر و یک جنس مؤنث در تصویر وجود دارد.

شکل ۱: نمونه‌ای از کدهای تعریف شده در پژوهش

سپس دو پیکره ساخته شده با استفاده از کدهای تعریف شده، در نرم‌افزار واژه‌پرداز مایکروسافت ورد نسخه ۲۰۱۹، برچسب‌زده شدند که در شکل‌های ۲ و ۳ تصویری از بخشی از پیکره برچسب‌زده شده برای هر کتاب آورده شده است. حجم پیکره کتاب گام اول ۱۱۰۵۳ موردواژه و ۱۶۸۳ نوع‌واژه و حجم پیکره کتاب فارسی ایران امروز ۱۸۰۱۶ موردواژه و

۳۷۸۸ نوع واژه است.^۱ در ادامه با استفاده از نرم‌افزارهای استروگرپ و لنکس باکس جداولی از پیکره‌های ساخته شده برای پاسخ به پرسش‌های پژوهش آماده شد.

ف:ص:۲، ن:مک:۲ به ۰ غ:مذ: خ:مذ:

ن:تص:۲ به ۰ و:مذ:مر و:مذ:مر

+ حال شما چه طوره؟

- خوبه مشکرم. شما چطورین؟

+ خوبم خیلی ممنون

ص:ص:۱۱۱:

پسر آنها هفت پسر دارد. (گگ:گگ: اونا هفت تا پسر دارن)

م:مذ:پسر

دختر من کوچک است. (گگ:گگ: دختر من کوچیکه.)

دختر

ص:نش: کوچک

م:نش: دختر

یک خانه زیبا در این خیابان است. (گگ:گگ: یه خونه زیبا تو این خیابونه.)

زیبا

این مرد خوش تیپ برادرم است. (گگ:گگ: این مرد خوش تیپ برادرمه.)

خوش تیپ

م:مذ:مرد م:مذ:برادر ص:مذ:خوش تیپ

پدر دوستم یک خانه بزرگ در عراق دارد (گگ:گگ: پدر دوستم یه خونه بزرگ تو عراق داره.)

عراق

م:مذ:پدر

عربستان سعودی عربستان یک کشور مسلمان است. (گگ:گگ: عربستان یه کشور مسلمونه.)

عربستان سعودی

چه کسی / (گگ:گگ: کی؟) چه کسی خسته است؟ (گگ:گگ: کی خسته است؟)

شکل ۲: بخشی از پیکره کتاب «فارسی ایران امروز»

^۱ . برای دسترسی به پیکره‌های مورد نظر جهت کارهای پژوهشی لطفاً با ایمیل نویسنده مسئول مقاله مکاتبه فرمایید.

ف:ص: ۱۱

ق:ق: گوش کنید و دور «آ» دایره بکشید. رمز: ن:مک: ۱ به ۱

شیمادانش آموز است. شیمادر آلبانی زندگی می کند. شیمازبان فارسی یاد می گیرد. نام پدر شیمادانش است.

ا:نث: شیمادانش: دانش آموز م:مذ: پدر ا:مذ: آرش

ف:ص: ۱۲

ن:تص: ۱ به ۱ و:نث: با

ق:ق: دوباره گوش کنید و زیر «ب» خط بکشید. رمز: ن:مک: ۱ به ۱

ف:ص: ۱۳

ق:ق: دوباره گوش کنید. رمز: ن:مک: ۲ به ۰

فرهاد: سلام

مت: سلام.

فرهاد: من فرهادم. من استاد زبان فارسی ام. شما چطور؟

مت: من مت هستم. من هم استاد ایران شناسی ام.

ا:مذ: فرهاد:مذ: مت ش:مذ: استاد زبان فارسی ش:مذ: استاد ایران شناسی

شکل ۳: بخشی از پیکره کتاب «گام اول»

با توجه به پیشینه در دسترس و مرتبط با موضوع پژوهش، مواردی که این پژوهش را از پژوهش های انجام شده قبلی متمایز می کند؛ عبارتند از:

- استفاده از رویکرد پیکره بنیاد در بررسی جنسیت در مواد آموزشی آرفا.
- بررسی جنسیت و مقایسه آن در دو گونه از مواد آموزشی آرفا (چاپ خارج ایران و چاپ داخل ایران).

۵. تحلیل داده ها

در ادامه، نتایج حاصل از مقایسه جداول استخراج شده از پیکره های ساخته شده از دو کتاب مورد نظر، به تفکیک هر سوال پژوهش، مورد بررسی قرار گرفته است.

۱.۵. چگونگی بازنمایی جنسیت در به کارگیری اسامی

برای پاسخ به این پرسش که «در کتاب های «فارسی ایران امروز» و «گام اول» بازنمایی مسأله جنسیت در به کارگیری اسامی برای جنس مذکر و مؤنث چگونه است؟»، با در نظر گرفتن نمودارهای ۱ و ۲ مشخص می توان گفت که در کتاب «گام اول» تعداد همه اسامی

جنس مذکر و همچنین تعداد اسامی مختلف جنس مذکر از جنس مؤنث بیشتر است (حدود ۲ برابر)؛ در حالی که در کتاب «فارسی ایران امروز» هم از نظر تعداد همه اسامی و هم از تعداد اسامی مختلف، مقدار جنس مؤنث بیشتر از جنس مذکر است (حدود ۱.۳ برابر).

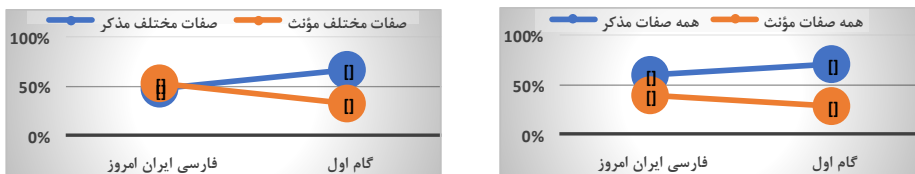

نمودار ۱: مقایسه تعداد همه اسامی اشخاص به تفکیک جنسیت
نمودار ۲: مقایسه تعداد اسامی مختلف اشخاص به تفکیک جنسیت

اگر چنانچه تعداد به کارگیری اسامی جنس مذکر و مؤنث را نوعی ظهور و نمایش بیرونی آن جنس در جامعه تلقی کنیم؛ می‌توان نتایج را این چنین تفسیر کرد که کتاب «فارسی ایران امروز» نمایش بیرونی بیشتری برای جنس مؤنث نسبت به جنس مذکر ارائه کرده است (حدود ۱.۳ برابر). در حالی که کتاب «گام اول»، با شدت بیشتری (حدود ۲ برابر)، نمایش بیرونی بیشتری برای جنس مذکر نسبت به جنس مؤنث ارائه کرده است.

۲.۵. چگونگی بازنمایی جنسیت در واژه‌های مرتبط

برای پاسخ به این پرسش که «در کتاب‌های «فارسی ایران امروز» و «گام اول» بازنمایی مسأله جنسیت در واژه‌های مرتبط به کاررفته برای جنس مذکر و مؤنث چگونه است؟»، صفات و اسامی مرتبط برای هر جنس به طور جداگانه برچسب‌زنی شد که نتایج آن در نمودارهای ۳ و ۴ نشان داده شده است. در کتاب «فارسی ایران امروز» نسبت تعداد همه صفات جنس مذکر به جنس مؤنث (حدود ۱.۵) کمتر از همین نسبت در کتاب «گام اول» است (حدود ۲.۵).

نمودار ۴: مقایسه تعداد صفات مختلف به تفکیک جنسیت

نمودار ۳: مقایسه تعداد همه صفات به تفکیک جنسیت

بنابراین می‌توان گفت از نظر به‌کارگیری صفت برای جنس مؤنث کتاب «فارسی ایران امروز» بهتر عمل کرده است و سوگیری در به‌کارگیری صفات به نفع جنس مذکر در این کتاب کمتر از کتاب «گام اول» است.

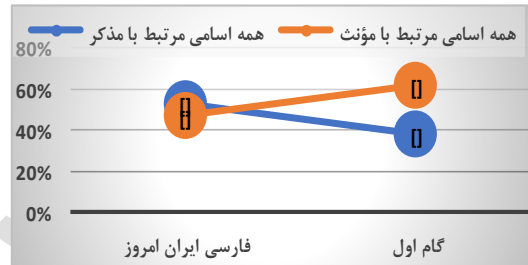
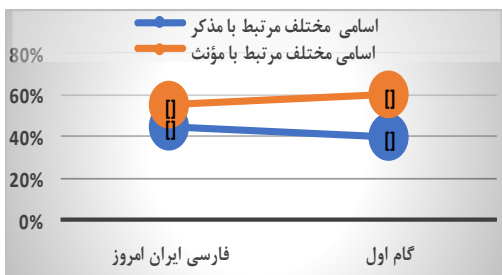
از طرف دیگر جدول ۱ پربسامدترین صفات به‌کاررفته در هر دو کتاب را به تفکیک جنسیت نشان می‌دهد. از نظر مفهوم صفات به‌کاررفته با توجه به معنی و مفهوم صفات پربسامد هر کتاب، می‌توان اینطور تفسیر کرد که کتاب «فارسی ایران امروز» متعادل‌تر از کتاب «گام اول» عمل کرده است؛ چرا که کتاب «گام اول» صفاتی مانند «ثروتمند» و «رئیس» را برای جنس مذکر به کار برده و به‌نوعی برای مرد نقش اقتصادی پررنگ‌تری را نسبت به زن در نظر گرفته است درحالی‌که برای جنس مؤنث صفات «بانو» و «مقدس» را در نظر گرفته است که بیشتر یک مفهوم درونی و شخصی است.

جدول ۱: پربسامدترین صفات به تفکیک جنسیت

گام اول		فارسی ایران امروز					
صفات مؤنث		صفات مذکر		صفات مؤنث		صفات مذکر	
	بانو		ثروتمند		جوان	۸	آقا
	مقدس		پیر، رئیس، جوان		خانم	۶	جوان
	-		-		زیبا	۱	پیر

بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که کتاب «گام اول» در به‌کارگیری صفات هم از نظر تعداد و هم مفهوم آنها سوگیری به نفع جنس مذکر داشته است. مقایسه مفهوم صفات در کتاب «فارسی ایران امروز» نشان می‌دهد که سوگیری مشهودی به نفع هیچ جنسی مشهود نیست. بنابراین هرچند کتاب «فارسی ایران امروز» در تعداد صفات به‌کاررفته مقداری سوگیری به نفع جنس مذکر داشته است ولی این سوگیری در مفاهیم صفات به‌کاررفته شده

مشهود نیست. در ادامه به بررسی اسامی مرتبط با هر جنس در دو کتاب پرداخته شده است. مطابق نمودار ۵ و ۶، در کتاب «فارسی ایران امروز» تعداد همه اسامی و تعداد اسامی مختلف مرتبط با جنس مذکر از همین شاخص برای جنس مؤنث بیشتر است (حدود ۱.۱۳ برابر) در حالی که در کتاب «گام اول» این تعداد برای جنس مؤنث بیشتر از جنس مذکر است (حدود ۱.۶ برابر).

نمودار ۵: مقایسه تعداد همه اسامی مرتبط با جنس به تفکیک جنسیت نمودار ۶: مقایسه تعداد اسامی مختلف مرتبط با جنس به تفکیک جنسیت

با توجه به داده‌های جدول ۲ که پربسامدترین اسامی به کاررفته در هر کتاب مرتبط با هر جنس را به تفکیک جنسیت نشان داده است، می‌توان این چنین نتیجه گرفت که از نظر مفاهیم اسامی مرتبط با جنس مذکر و مؤنث در هر کتاب، تفاوت معناداری بین دو کتاب مشاهده نشد. ضمن اینکه کتاب «گام اول» برای هر دو جنس اسامی متنوع‌تری را به کار برده است.

جدول ۲: پربسامدترین اسامی مرتبط با جنس به تفکیک جنسیت

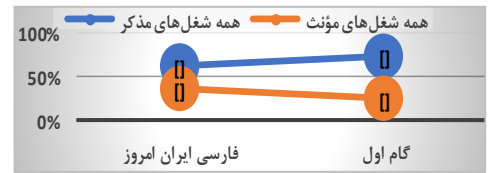
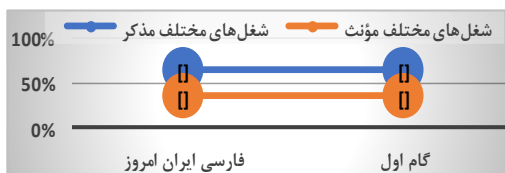
		گام اول		فارسی ایران امروز	
		اسامی مؤنث	اسامی مذکر	اسامی مؤنث	اسامی مذکر
۲	مادر		مرد	۱	پدر
	دختر		پدر	۴	خواهر
	دامن		بابا، بازو، ریش	دختر	مرد

گام اول			فارسی ایران امروز		
			۰	۰	
	زن	پدر بزرگ، سربازی	۵	۶	پسر

بنابراین در مجموع یعنی با در نظر گرفتن صفات و اسامی مرتبط با هر جنس از نظر تعداد و مفهوم، می‌توان چنین نتیجه گرفت که هر دو کتاب در به کارگیری واژه‌های مرتبط با جنس مذکر و مؤنث، سوگیری به نفع جنس مذکر دارند که البته این سوگیری در کتاب «فارسی ایران امروز» شدت کمتری دارد.

۳.۵. چگونگی بازنمایی جنسیت در شغل‌ها

برای پاسخ به این پرسش که «در کتاب‌های «فارسی ایران امروز» و «گام اول» بازنمایی مسأله جنسیت در شغل‌های مرتبط به کاررفته برای جنس مذکر و مؤنث چگونه است؟» با توجه به نمودار ۷، مشخص می‌شود که در کتاب «فارسی ایران امروز» نسبت تعداد همه شغل‌های جنس مذکر به جنس مؤنث (حدود ۱.۷) کمتر از همین نسبت در کتاب «گام اول» است (حدود ۲.۸). یعنی اینکه از نظر تعداد شغل‌های به کاررفته برای جنس‌های مذکر و مؤنث کتاب «فارسی ایران امروز» تا حدودی متعادل‌تر عمل کرده است. همچنین مطابق نمودار ۸، از نظر تعداد شغل‌های مختلف به کاررفته برای جنس‌های مذکر و مؤنث در هر کتاب این تعداد برای جنس مذکر بیشتر از جنس مؤنث است ولی در مقایسه دو کتاب از نظر تعداد شغل‌های مختلف تفاوت معناداری مشاهده نمی‌شود (هر دو کتاب حدود ۱.۸).

نمودار ۷: مقایسه تعداد همه شغل‌ها به تفکیک جنسیت نمودار ۸: مقایسه تعداد شغل‌های مختلف به تفکیک جنسیت

همچنین با توجه به جدول ۳، از نظر تنوع شغلی در هر دو کتاب، تنوع شغلی جنس مذکر بیشتر از تنوع شغلی جنس مؤنث است. همچنین شغل‌های به کاررفته برای جنس مذکر در هر دو کتاب بیشتر شغل‌هایی هستند که با محیط بیرون در ارتباط هستند در حالی که شغل‌های به کاررفته برای جنس مؤنث در هر دو کتاب به نوعی بیشتر شغل‌هایی هستند که با محیط خانه یا محیط‌های آموزشی در ارتباط هستند؛ از این نظر تفاوت معناداری بین دو کتاب وجود ندارد. بنابراین در مجموع می‌توان گفت که دو کتاب در به کارگیری شغل‌های مرتبط با جنس مذکر و مؤنث، سوگیری به نفع جنس مذکر داشته و شدت سوگیری در کتاب «فارسی ایران امروز» از کتاب «گام اول» کمتر است (۱.۷ در مقابل ۲.۸).

جدول ۳: پربسامدترین شغل‌ها به تفکیک جنسیت

گام اول		فارسی ایران امروز					
شغل‌های مؤنث		شغل‌های مذکر		شغل‌های مؤنث		شغل‌های مذکر	
	دانش آموز		دانشجو	۰	دانشجو		نویسنده
	پرستار، دانشجو		پلیس	۲	پرستار		دانشجو
	خیاط، زبان آموز، معلم		معلم، فوتبالیست، پزشک	۶	خانه‌دار		استاد
	خانه‌دار، طراح		ورزشکار، نظافت‌چی، معدن کار	۲	معلم		دکتر

۴.۵. چگونگی بازنمایی جنسیت در تصاویر

برای پاسخ به این پرسش که «در تصاویر کتاب‌های «فارسی ایران امروز» و «گام اول» بازنمایی مسأله جنسیت چگونه است و تصاویر تا چه حد جنسیتی شده هستند؟»، دو شاخص مورد بررسی قرار گرفت: الف. نسبت جنس مذکر به جنس مؤنث در تصاویر؛ ب. وضعیت ظاهری هر جنس در تصاویر.

جدول ۴: پربسامدترین نسبت جنس مذکر به جنس مؤنث در تصاویر

گام اول ادامه ...		گام اول		فارسی ایران امروز	
تعداد	نسبت	تعداد	نسبت	تعداد	نسبت
۲	چهار مرد	۳	یک مرد	۱	یک مرد
		۶		۸	یک زن
۲	پنج مرد یک زن	۲	دو مرد	۱	یک زن
		۲		۶	
۱	شش زن	۱	یک زن	۱	دو زن
		۵		۶	
۱	یازده مرد	۱	یک مرد یک زن	۱	دو مرد
		۱		۲	
۱	یک مرد دوزن	۷	دو زن	۴	یک مرد دوزن
۱	دو مرد سه زن	۶	سه مرد	۲	سه زن
۱	دو مرد چهار زن	۵	سه زن	۲	یک مرد سه زن
۱	سه مرد یک زن	۴	چهار زن	۱	یک مرد چهار زن
۱	چهار مرد یک زن	۴	یک مرد سه زن	۱	دو مرد یک زن
۱	چهار مرد دوزن	۴	دو مرد یک زن	۱	دو مرد چهار زن
۱	شش زن	۲	سه مرد دوزن		

مطابق جدول ۴، با مقایسه چهار نسبت پربسامد شاخص اول در دو کتاب، مشاهده می‌شود که کتاب «گام اول» تصاویری که در آنها یک مرد تنها است و زنی وجود ندارد پربسامدترین بوده و بعد از آن تصاویری با دو مرد تنها بسامد بیشتری داشته است و سپس تصاویری که یک زن تنها دارد و در اولویت بعدی تصاویری قرار دارد که یک زن و یک مرد در آنها وجود دارد. این ترتیب حاکی از این است که تصاویر کتاب «گام اول» جنسیتی شده به نفع جنس مذکر است. این در حالی است که در کتاب «فارسی ایران امروز» تصاویری که در آنها یک مرد و یک زن وجود دارد پربسامدترین است و بعد از آن با اختلاف کمی تصاویری با یک

زن تنها و تصاویری با دو زن تنها قرار دارد و اولویت بعدی تصاویری است که در آنها دو مرد تنها وجود دارد. این ترتیب حاکی از این است که تصاویر کتاب «فارسی ایران امروز» برخلاف کتاب «گام اول» جنسیتی شده به نفع جنس مؤنث است. البته چنانچه تعداد تصاویر جنس مذکر و مؤنث را در همین چهار نسبت پربسامد جدول فوق در هر یک از کتاب‌ها را در نظر بگیریم؛ برای کتاب «گام اول» تعداد رخداد جنس مذکر در تصاویر ۹۱ و تعداد رخداد جنس مؤنث در تصاویر ۲۶ است (نسبت مذکر به مؤنث حدود ۳.۵ است). در حالی که برای کتاب «فارسی ایران امروز» تعداد رخداد جنس مذکر در تصاویر ۴۲ و تعداد رخداد جنس مؤنث در تصاویر ۶۶ است (نسبت مؤنث به مذکر حدود ۱.۵ است). بنابراین در مجموع می‌توان این چنین گفت اگرچه تصاویر هر دو کتاب به نوعی جنسیتی شده هستند (هر کدام به نفع یک جنس) ولی شدت جنسیتی شدن تصاویر در کتاب «فارسی ایران امروز» که تصاویر جنسیتی شده به نفع جنس مؤنث است به مراتب از شدت جنسیتی شدن تصاویر در کتاب «گام اول» که تصاویر جنسیتی شده به نفع جنس مذکر بود، کمتر است (۱.۵ در مقایسه با ۳.۵).

همچنین بر اساس داده‌های جدول ۵، مشاهده می‌شود که از نظر شاخص وضعیت ظاهری جنس مذکر و مؤنث در تصاویر کتاب‌های مورد نظر، سوگیری معناداری در وضعیت ظاهری جنس مذکر و مؤنث در هیچ کدام از کتاب‌ها وجود ندارد. فقط با توجه به اینکه کتاب «فارسی ایران امروز» در خارج از ایران چاپ شده و کتاب «گام اول» در داخل ایران چاپ شده است از نظر چگونگی بازنمایی وضعیت ظاهری جنس مؤنث در منزل و رعایت حجاب تفاوت‌هایی وجود دارد که با توجه به محل چاپ و ملاحظات مربوطه، این موضوع را نمی‌توان نقطه ضعف و یا قوت هیچ یک از این دو کتاب در نظر گرفت. نکته حائز اهمیت این است که در کتاب «گام اول» با توجه به مسائل مذهبی بازنمایی پوشش جنس مؤنث برای اهل منزل (محارم) و خارج از منزل نمی‌توانسته مطابق با واقعیت باشد لذا توضیح و تبیین این موضوع بر عهده معلم خواهد بود.

جدول ۵؛ مقایسه وضعیت ظاهری جنس مذکر و مؤنث در تصاویر

گام اول		فارسی ایران امروز					
وضعیت ظاهری مؤنث		وضعیت ظاهری مذکر		وضعیت ظاهری مؤنث		وضعیت ظاهری مذکر	
۰	معمولی	۱	معمولی	۳	معمولی	۵	معمولی
		۳۲				۲	ی
۱	باحجاب	۱	ورزشی	۶	راحتی در منزل	۴	مرتب
		۰					
	راحتی در منزل	۹	مرتب		بی حجاب	-	-
	بی حجاب	۶	نامرتب		-	-	-
	ورزشی	-	-		-	-	-

۵.۵. چگونگی نسبت مشارکت زنان و مردان در مکالمه‌ها

برای پاسخ به این پرسش که «در کتاب‌های «فارسی ایران امروز» و «گام اول»، نسبت زنان و مردان به‌عنوان نفرات شرکت‌کننده در مکالمه‌ها چگونه است و مکالمه‌ها تا چه حد جنسیتی شده هستند؟»، با توجه به جدول ۶، اگر چنانچه مجموع وقوع جنس مذکر و جنس مؤنث در هر کتاب را در نظر بگیریم، نسبت این دو مقدار در کتاب «فارسی ایران امروز» برابر با ۱.۰۶ و در کتاب «گام اول» برابر با ۱.۳۴ می‌باشد؛ که تا حدودی کمی سوگیری مکالمه‌ها را به نفع جنس مذکر در کتاب «گام اول» نشان می‌دهد.

جدول ۶: مقایسه نسبت جنس مذکر و مؤنث در مکالمه‌ها

گام اول		فارسی ایران امروز	
تعداد	نسبت	تعداد	نسبت
۸	یک مرد یک زن	۱	یک مرد
۳		۳۵	
۸	یک مرد	۱	یک زن
۰		۱۸	
۵	یک زن	۲	یک مرد یک زن

گام اول		فارسی ایران امروز	
تعداد	نسبت	تعداد	نسبت
۶		۲	
۱	دو مرد	۱	دو مرد
۶		۶	
۸	دو زن	۱	دو زن
		۵	
۴	سه مرد	۲	یک مرد دو زن
۱	دو مرد یک زن	۱	سه زن
-	-	۱	چهار زن
-	-	۱	دو مرد یک زن
۲	مجموع وقوع جنس مذکر	۱	مجموع وقوع جنس مذکر
۰۹		۹۳	
۱	مجموع وقوع جنس مؤنث	۱	مجموع وقوع جنس مؤنث
۵۶		۸۲	

همچنین اگر به پنج نسبت پربسامد دو کتاب توجه کنیم در کتاب «گام اول» مکالمه‌هایی که در آنها یک مرد و یک زن مشارکت دارند در جایگاه اول و با بسامد ۸۳ قرار دارد در حالی که در کتاب «فارسی ایران امروز» این نوع مکالمه‌ها در جایگاه سوم و با بسامد ۲۲ قرار دارد. اگر چنانچه این نسبت را به عنوان فرصت برابر برای شرکت در مکالمه برای جنس مذکر و مؤنث در نظر بگیریم کتاب «گام اول» در این خصوص بهتر عمل کرده است.

در مجموع چنانچه نتایج پاسخ‌های سؤالات پژوهش را جمع‌بندی کنیم جدول ۷ به دست خواهد شد. همانطور که در این جدول ملاحظه می‌شود از ۵ شاخص بررسی شده، کتاب «گام اول» در ۴ شاخص سوگیری جنسیتی به نفع جنس مذکر داشته است (با شدت سوگیری بیشتر از ۲)؛ و چنانچه میانگین شدت سوگیری را برای این کتاب در این ۴ شاخص محاسبه کنیم چیزی حدود ۲.۶ خواهد بود. این در حالی است که کتاب «فارسی ایران امروز» در ۲ شاخص از این ۴ شاخص، (اسامی اشخاص و تصاویر) سوگیری به نفع جنس مؤنث (با میانگین شدت

۱.۴) و در ۲ شاخص دیگر (واژه‌های مرتبط و شغل‌ها) سوگیری به نفع جنس مذکر دارد (با میانگین شدت ۱.۵). بنابراین در نگاه اول می‌توان ادعا کرد که کتاب «فارسی ایران امروز» از نظر سوگیری جنسیتی وضعیت بهتری دارد. زیرا میانگین‌های شدت‌های سوگیری در کتاب «فارسی ایران امروز» یعنی ۱.۴ و ۱.۵ همدیگر را خنثی می‌کنند درحالی‌که میانگین شدت سوگیری در کتاب «گام اول» ۲.۶ است.

جدول ۷: مقایسه سوگیری جنسیتی در دو کتاب

گام اول		فارسی ایران امروز		شاخص - کتاب
شدت سوگیری	نوع سوگیری	شدت سوگیری	نوع سوگیری	
۲	سوگیری به نفع جنس مذکر	۱.۳	سوگیری به نفع جنس مؤنث	اسامی اشخاص
۲	سوگیری به نفع جنس مذکر	۱.۲۵	سوگیری به نفع جنس مذکر	واژه‌های مرتبط (صفات و اسامی)
۲.۸	سوگیری به نفع جنس مذکر	۱.۷	سوگیری به نفع جنس مذکر	شغل‌ها
۳.۵	سوگیری به نفع جنس مذکر	۱.۵	سوگیری به نفع جنس مؤنث	تصاویر
۱.۳ ۴	سوگیری به نفع	۱.۰۶	-	شرکت‌کنندگان مکالمه (مجموع وقوع)

گام اول		فارسی ایران امروز		شاخص - کتاب
شدت سوگیری	نوع سوگیری	شدت سوگیری	نوع سوگیری	
	جنس مذکر			

با مقایسه داده‌های جدول ۷ و بررسی سوگیری‌های دو کتاب در شاخص‌های مورد نظر، در نهایت نتایج زیر به دست می‌آید:

۱- برای شاخص «اسامی اشخاص» که در سؤال ۱ پژوهش مورد بررسی قرار گرفت؛ اینکه هر کدام از کتاب‌ها سوگیری جنسیتی به نفع یک جنس خاص دارند («گام اول» به نفع جنس مذکر و «فارسی ایران امروز» به نفع جنس مؤنث)، قابل قبول نیست و به نظر می‌رسد هیچ کدام با جامعه ایران امروز مطابقت کامل ندارد.

۲- برای شاخص «واژه‌های مرتبط» که در سؤال ۲ پژوهش مورد بررسی قرار گرفت؛ اینکه هر دو کتاب سوگیری جنسیتی به نفع جنس مذکر داشتند، همسو با نتایج پژوهش فروغان گرانسایه و همکاران (۱۳۹۸) است که به نوعی به جنس‌گرایی در زبان فارسی برمی‌گردد. حال اینکه این شدت جنس‌گرایی و سوگیری جنسیتی تا چه اندازه به نفع جنس مذکر است و به چه اندازه و چگونه باید در مواد آموزشی آزفا انعکاس داده شود جای بحث بیشتر دارد که از موضوع این پژوهش خارج است. ولی به طور شمی پژوهشگران به عنوان گویشوران زبان فارسی معتقدند که به نظر می‌رسد کتاب «فارسی ایران امروز» در این خصوص دیدگاه نزدیکتری به واقعیت جامعه ایران امروز داشته است.

۳- برای شاخص «شغل‌ها» که در سؤال ۳ پژوهش مورد بررسی قرار گرفت؛ اینکه هر دو کتاب سوگیری جنسیتی به نفع جنس مذکر داشتند؛ به نظر می‌رسد که با واقعیات جامعه ایران امروز و اکثر جوامع دیگر و همچنین روحيات و شرایط بیولوژیکی جنس مذکر و مؤنث تا حدودی مطابقت داشته باشد. تنها شاید بتوان گفت که شدت این سوگیری در جوامع مختلف

با یکدیگر متفاوت است که این تفاوت در مقدار شدت سوگیری برای این دو کتاب نیز مشهود است. به نظر می‌رسد که تفاوت شدت سوگیری به میزان ۱.۱ در دو کتاب حاکی از جامعه، بافت و زیست‌بوم متفاوت مؤلفین دو کتاب است. به نظر شدت سوگیری در این شاخص در کتاب «فارسی ایران امروز» با جامعه امروز ایران مطابقت بیشتری دارد.

۴- برای شاخص «تصاویر» که در سؤال ۴ پژوهش مورد بررسی قرار گرفت؛ اینکه هر کدام از کتاب‌ها سوگیری جنسیتی به نفع یک جنس خاص دارند («گام اول» به نفع جنس مذکر و «فارسی ایران امروز» به نفع جنس مؤنث) کاملاً به جامعه و بافت متفاوتی که کتاب در آنجا چاپ شده مرتبط است. به نظر می‌رسد هیچ‌کدام با جامعه ایران امروز مطابقت کامل ندارد. چرا که اگر هم نوع سوگیری تصاویر در کتاب «گام اول» به نفع جنس مذکر را پذیرفته‌شده در نظر بگیریم باز شدت این سوگیری به نظر مطابق با واقعیت جامعه ایران امروز نیست.

۵- برای شاخص «شرکت‌کنندگان مکالمه» که در سؤال ۵ پژوهش مورد بررسی قرار گرفت؛ داده‌های پژوهش سوگیری قابل توجه و قابل تحلیلی را نشان نداد.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

منابع و مواد آموزشی زبان به‌عنوانی یکی از کارگزاران اصلی اجتماعی‌شدگی زبان‌آموزان نقش غیرقابل‌انکاری را در بازتولید نظام فرهنگی و ارزش‌های رایج جامعه مقصد دارند. اغلب این‌گونه به نظر می‌رسد که مواد آموزشی علاوه بر هدف آموزش زبان، درصدد این هستند که الگوهای از فرهنگ و ساختار گفتمانی مسلط در فرهنگ زبان مقصد را نیز به زبان‌آموزان ارائه کنند. به دلیل احتمال استفاده (آگاهانه / غیرآگاهانه) از کلیشه‌های جنسیتی در مواد آموزشی آزفا، مطالعه مسئله جنسیت و چگونگی بازنمایی آن در مواد آموزشی آزفا حائز اهمیت است. مواد آموزشی آزفا باید انعکاس‌دهنده واقعیت‌ها و ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و شیوه زندگی جامعه فعلی ایران باشند. جامعه ایران در حال گذار از سنت به مدرنیته است،

این شرایط باعث تغییر در ایفای نقش‌های جنسیتی و نوع نگرش به آنها شده است؛ به طوری که در جامعه امروز ایران، زن‌ها بیش از ۶۰ درصد ظرفیت دانشگاه‌ها و میزان قابل توجهی از مشاغل خارج از خانه را در اختیار دارند و تغییرات زیادی در ساختار قدرت نیز شکل گرفته است و دیگر نمی‌توان نقش زنان را فروکاست. (حاضری و احمدپور خرمی، ۱۳۹۱).

نتایج تحلیل داده‌ها و یافته‌های این پژوهش با نتیجه‌ای که عبادی و ابراهیمی مرجل (۱۳۹۴) مبنی بر لزوم بازبینی جدی مواد آموزشی آزفا از نظر مؤلفه‌های جنسیتی عنوان کرده‌اند همسو است و آن نتایج را تأیید می‌کند. عبادی و ابراهیمی مرجل (۱۳۹۴) ضمن تأکید بر نقش مدرسان آزفا در زدودن و کاستن نقش‌های کلیشه‌ای جنسیتی موجود در مواد آموزشی آزفا، نقش مؤسسات و مراکز آزفا را نیز در برگزاری کارگاه‌ها و سمینارهای آموزشی مختلف جهت آشنا کردن مدرسان آزفا نسبت به مفاهیم کلیشه‌ای جنسیتی و تأثیر آن بر فارسی‌آموزان مشهود و انکارناپذیر می‌دانند. یافته‌های این پژوهش نیز نیاز مدرس به این آگاهی‌ها و همچنین نقش مدرس آزفا در این زمینه را مورد تأیید قرار می‌دهد. در تحلیل داده‌های این پژوهش در بررسی وضعیت ظاهری در شاخص «تصاویر»، بر اهمیت این نقش تأکید شده است. در نهایت اعتقاد پژوهشگران این پژوهش بر این است که، با افزایش تقاضا برای یادگیری زبان و ادبیات فارسی در جهان، تدوین کنندگان مواد آموزشی آزفا باید بیش از پیش به چگونگی بازنمود کلیشه‌ها و باورها و اعتقادات مرتبط با جنسیت توجه داشته باشند.

فهرست منابع

- افشانی، علیرضا؛ عسگری ندوشن، عباس؛ و فاضل نجف آبادی، سمیه. (۱۳۸۸). باز تولید نقش های جنسیتی در کتاب های فارسی مقطع ابتدایی. *پژوهش زنان*. ۱.
- تاج مزینانی، علی اکبر؛ حامد، مهدیه. (۱۳۹۳). بررسی تحول فرهنگ جنسیتی در کتب درسی (مطالعه ای تطبیقی پیرامون کتاب های فارسی اول ابتدایی سال های ۱۳۵۷، ۱۳۶۲ و ۱۳۸۲). *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۲۱(۶۴)، ۷۳-۱۰۴.
- حاتمی، پدرام؛ رهبر، بهزاد. (۱۳۹۵). بررسی چگونگی نمود سوگیری جنسیتی در تصاویر کتاب های آموزش زبان انگلیسی تألیف مؤلفین ایرانی و غیر ایرانی. *دومین کنفرانس ملی چارسوی علوم انسانی*.
- حاتمی، محمدرضا؛ مذهبی، سارویه. (۱۳۹۰). رسانه و نگرش زنان به هویت جنسیتی *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۴(۲)، ۱۸۵-۲۰۹. خود
- حاضری، علی محمد؛ احمدپور خرمی، علیرضا. (۱۳۹۱). بازنمایی جنسیت در کتب فارسی مقاطع تحصیلی راهنمایی و دبیرستان در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸. *زن در توسعه و سیاست*، ۱۰(۳)، ۷۵-۹۶.
- حسینی فاطمی، آذر؛ حیدریان، زهرا. (۱۳۸۹). نمود جنسیت در کتاب های درسی زبان انگلیسی دوره دبیرستان و پیش دانشگاهی تحلیل واژگان و محتوا با رویکردی معیار-مدار. *مطالعات زبان و ترجمه*، ۴۲(۲).
- رضائی، طاهره؛ و سجودی، فرزانه. (۱۳۹۴). بازنمایی جنسیت در متون دیداری کتاب های آموزش زبان انگلیسی به غیرانگلیسی زبانان از منظر نشانه شناسی اجتماعی تصویر؛ مطالعه موردی: *Four Corners (۲)*, *American English File (۲)* & *Interchange (۲)*. (۲). *جستارهای زبانی*، ۶(۳)، ۱۱۵-۱۴۰.
- روحانی، علی؛ اکبرپور، سمیه. (۱۳۹۳). نمود جنسیت در کتاب *American English File*. *مطالعات زبان و ترجمه*، ۴۷(۲).
- سیف اللهی، سیف اله؛ ابراهیمی، مریم. (۱۳۸۷). نقش و منزلت زن در کتاب های درس فارسی مدارس آموزش و پرورش ایران. *پژوهش نامه علوم اجتماعی* (۱)۲.
- شهسواری، آنوشا؛ و آتوود، بلیک. (۱۳۹۴). *فارسی ایران امروز*. مرکز مطالعات خاورمیانه تگراس در آستین.

صحرائی، رضامراد؛ و ملک‌لو، داود. (۱۳۹۸). گام اول- در یادگیری زبان فارسی، سطح نوآموز. انتشارات بین‌المللی آرفا.

عابدینی بلترک، میمنت؛ لیاقت‌دار، محمدجواد؛ و منصور، سیروس. (۱۳۹۳). بازنمایی نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی سال ششم دوره ابتدایی ایران. فصل‌نامه علمی-پژوهشی زن و جامعه، ۵ (۶۴).

عبادی، سامان؛ و ابراهیمی مرچل، بهمن. (۱۳۹۴). بازنمایی جنسیت در کتب آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان: مطالعه موردی جلد دوم و سوم مجموعه «فارسی بیاموزیم». پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان. ۴(۲)، ۲۷-۲۶.

عباسی، زهرا؛ یعقوبی‌نژاد، هادی. (۱۳۹۷). تأثیر پیشینه زبانی و جنسیت بر میزان انگیزش در فارسی‌آموزان غیرایرانی در طول یادگیری زبان فارسی. پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان. ۷(۲)، ۱۰۳-۱۲۶.

علی‌نوروزی، رضا؛ قاسمی، وحید؛ محمدتقی‌نژاد، رعنا. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای مقایسه‌ای تصاویر کتاب‌های درسی ایران و سوریه با تأکید بر نابرابری نقش‌های جنسیتی. جامعه‌شناسی کاربردی. ۲۶(۱)، ۱۷-۳۸.

فروتن، یعقوب. (۱۳۸۹). جامعه‌پذیری جنسیتی در کتاب‌های درسی مدارس ایران. زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان). ۸(۳).

فروتن، یعقوب. (۱۳۹۰). زنان و زبان: بازنمایی هویت جنسیتی در کتاب‌های زبان‌های فارسی، عربی و انگلیسی مدارس ایران. مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان. ۹(۲)، ۱۶۱-۱۸۱.

فروغان گراناسبه، فاطمه؛ مولودی، امیرمسعود؛ و خرمایی، علیرضا. (۱۳۹۸). بررسی بازنمایی جنسیت‌گرایی در ساخت‌واژه زبان فارسی: رویکردی پیکره‌بنیاد. فصلنامه علمی-پژوهشی زبان‌شناسی اجتماعی. ۲(۲)، ۱۱-۲۰.

مطهری، شهلا؛ سعادت، محبوبه. (۱۳۹۴). بررسی زبان جنسیتی در مطبوعات اجتماعی ایران: مطالعه موردی چهار مجله خانوادگی پرتیراژ. زبان پژوهی، ۷(۱۶)، ۱۳۳-۱۵۷. doi:

۱۰.۲۲۰۵۱/jlr.۲۰۱۵.۲۰۹۳

موسوی، سیدرضا؛ و علیمراد، زهرا. (۱۳۹۵). بررسی نحوه بازنمایی شخصیت‌های مرد و زن در دو کتاب آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان: «فارسی بیاموزیم» و «آموزش نوین زبان فارسی». مجموعه مقالات اولین همایش ملی واکاوی منابع آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان.

نرسیسیانس، امیلیا. (۱۳۸۴). مردم‌شناسی جنسیت. تهران: نشر افکار.

وکیلی‌فرد، امیررضا؛ و آقایی، حمید. (۱۳۹۵). بررسی مقابله‌ای تصاویر به کاررفته در کتاب‌های «فارسی بیاموزیم» و «زبان فارسی» از منظر نشانه‌شناسی اجتماعی تصاویر. در میردهقان، مهین‌ناز. مجموعه مقالات اولین همایش ملی واکاوی منابع آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان.

وکیلی‌فرد، امیررضا؛ و خالقی‌زاده، شراره. (۱۳۹۱). رابطه جنسیت و بکارگیری راهبردهای یادگیری زبان فارسی به عنوان زبان دوم. پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبان، (۱)، ۲۵-۵۹.

References:

- Abbasi, Z. & Yaghoubinezhad, H. (2018). The effect of language background and gender on non-Iranian Persian language learners' motivation level during acquisition. *Journal of Teaching Persian to Speakers of Other Languages*, 7(TOME 16), 103-126. [In Persian]
- Abedini Baltork, M., Liyaqatdar, M. & Mansuri, S. (2015). Representations of Gender Quarterly, Roles in The Textbooks of Sixth Year of Primary School in Iran. *Journal of Women and Society*, 5(20), 19-34. [In Persian]
- Afshani, A., Asgari Nadushan, A. & Fazel Najafabadi, S. (2009). Reproduction of Gender Roles i'n the Elementary School Books of Farsi. *Women Research*. 1. [In Persian]
- Ali Norowzi, R., Ghasemi, V. & Mohammad Taghi Nejad, R. (2015). Comparative Content Analysis of Picture Books by Iran and Syria, with Emphasis on the Role of Gender Inequality. *Journal of Applied Sociology*, 26(1), 17-38. [In Persian]
- Ebadi, S. & Ebrahimi Marjal, B. (2015). Gender Representations in the Textbooks of Teaching Persian to non- Persian Speakers: A Case Study of "Let's Learn Persian" (Volumes 2 and 3). *Journal of Teaching Persian to Speakers of Other Languages*, 4(TOME 10), 27-46. [In Persian]
- Foroughan Geransaye, F., Moloodi, A. & Khormae, A. (2019). The Study of Sexism Representation in Persian Word Formation: A Corpus-based Approach. *Journal of Sociolinguistics*, 2(Issue 4 (Serial 6)), 11-20. [In Persian]
- Foroutan, Y. (2010). Gender Socialization in Iranian textbooks (Case study: Primary Schools). [In Persian]
- Foroutan, Y. (2011). Women and Language Representation of Gender Identity in Farsi, Arabic, and English Textbooks of the Iranian

- Schools. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 9(2), 161-181. [In Persian]
- Hatami, M. & Mazhabi, S. (2012). dia and Women View to Their Gender Identity. *Journal of Iranian Cultural Research*, 4(2), 185-209. [In Persian]
- Hatami, P. & Rahbar, B. (2016). Evaluation of the Representations of Gender Bias in Images of English Language Teaching Books by Iranian and Non-Iranian Authors. *The Second National Conference of 4 Corners of Humanities*. [In Persian]
- Hazeri, A. & Ahmad Pour Khorami, A. (2012). Gender representation in the course books of Middle School and High School (Case Study Farsi Course book of 2009-10). *Women in Development & Politics*, 10(3), 75-96. [In Persian]
- Hoseini Fatemi, A. & Heidariyan, Z.(2010). Gender Delineation in High school and Pre-university ELT Textbooks: A Criterion-oriented Approach to Text Analysis. *Language and Translation Studies (JLTS)*, 42(2). [In Persian]
- Motahari, S., Saadat, M. (2015). Sexist Language in the Social Magazines of Iran: A Case Study of Four High-Circulating Magazines. *ZABANPAZHUHI (Journal of Language Research)*, 7(16), 133-157. doi: 10.22051/jlr.2015.2093. [In Persian]
- Musavi, S.R. & Alimorad, Z. (2015). Investigating the Representation of Male and Female Characters in two Books on Teaching Persian to non-Persian Speakers: "Let's Learn Persian" and "Modern Teaching of Persian language". *In Proceedings of the First National Conference on the Analysis of Persian Language Teaching Resources for Non-Persian Speakers*. [In Persian]
- Nercissians, E. (2005). *Gender Anthropology*. Tehran, Afkar. [In Persian]
- Piercey, M. (2000). Sexism in the English language. *TESL Canada Journal/Revue DuCanada*, 17 (20), 110-115. TESL
- Rezaei T. & Sojoodi F. (2015). The Representation of Sexuality in Visual Texts of English Language Teaching Books to non-English Language Speakers based on Visual- social Semiotics: The Case Study of American English File (2), Four. *LRR*. 2015; 6 (3) :115-140. [In Persian]
- Roohai, A. & Akbarpour, S. (2014). Gender Representation in American English File Textbook. *Language and Translation Studies (JLTS)*, 47(2). [In Persian]

- Sahraei, R.M., Marsous, F. & Maleklou, D. (2019). *First-Step Persian*. International Publication AZFA. [In Persian]
- Seifollahi, S. & Ebrahimi, M. (2008). The Role and Status of women in Textbooks of 'Farsi' in the Iranian Schools. *Journal of Social Sciences*, 2(1). [In Persian]
- Shahsavari, A. & Atwood, B.(2015). *Persian of Iran Today An Introductory Course*. Volume 1. Center for middle eastern studies the university of Texas at Austin. [In Persian].
- Tahriri, A. B., & Moradpour, P. (2014). Gender representation in 'Top-Notch' series: A critical discourse analysis perspective. *International Journal of Research Studies in Psychology*, 3 (2), 39-51.
- Tajmazinani, A. & Hamed, M. (2014). A Study of the Evolution of Gender Culture in Textbooks (Comparative Studies on the First Elementary Persian Books in 1978, 1983 and 2003). *Social Sciences*, 21(64), 73-104. [In Persian]
- Vakilifard, A. & Agha'i, H. (2015). The Contrastive Study of the Images Used in the Books "Let's learn Persian" and "Persian language" from the Perspective of Social Semiotics of Images. *In Proceedings of the First National Conference on the Analysis of Persian Language Teaching Resources for Non-Persian Speakers*. [In Persian]
- Vakilifard, A. & Khaleghizade, S. (2012). Relation Between Gender and Using Learning Strategies for Persian Language as a Second Language. *Journal of Teaching Persian to Speakers of Other Languages*, 1(TOME 1), 25-59. [In Persian]

Gender Bias in the Books "Persian of Iran Today" and " First Step": A Corpus-Based Study

Ali Koohgard¹
Behzad Rahbar²

Received: ۲۰۲۲/۰۶/۱۹

Accepted: ۲۰۲۳/۰۲/۱۲

۱. Introduction

Misrepresentation or non-representation of the role of both genders in language teaching materials indicates gender bias and will reproduce gender stereotypes in language learners. The present study investigates how gender is represented in Azfa educational materials, written by authors outside Iran and authors inside Iran.

۲. Materials and methods

In this study, the book "Persian of Iran Today - Introductory Course of Persian Language Teaching, Volume ۱" written by Shahsavari and Atwood (۲۰۱۵), from Azfa educational materials published outside Iran, has been examined. On the other hand, to compare with the aforementioned book, from the educational materials of Azfa published in Iran, at the same level of the previous book, the book "First Step - in learning Persian", beginner level (۱۹۳۸) written by Sahraei, Marsous And Malekloo has been examined. The questions that we are trying to answer in this study in order to examine the two views on the issue of gender mentioned in Azfa educational materials are:

---

¹ . PhD Candidate in Linguistics-Teaching Persian to Speakers of other Languages, Allameh Tabataba'i University; Corresponding author; a_koohgard@atu.ac.ir

² . Assistant Professor of Linguistics- Teaching Persian to Speakers of other Languages, Allameh Tabataba'i University; behzadrahbar@atu.ac.ir

١. In the books "Persian of Iran Today" and "First Step", what are the representations of gender in the use of names for the males and females?

٢. In the books "Persian of Iran Today" and "First Step", what are the representations of gender in the related words used for males and females?

٣. In the books "Persian of Iran Today" and "First Step", what are the representations of gender in related jobs used for both males and females?

٤. What are the representations of gender in the images of the books "Persian of Iran Today" and "First Step" and how gender-based are the images?

٥. What is the ratio of men and women as the participants of conversations in the books "Persian of Iran Today" and "First Step" and to what extent are conversations genderized?

First, the raw word formats of all the texts, images, and text of each book's the audio and video files were created separately using Microsoft Word ٢٠١٩. According to the purpose of the research, a list of required labels was made. The two constructed corpora were then labeled using defined codes. Tables of constructed corpora were prepared to answer the research questions by Astrogrep ٤.٤.٧ and Lancsbox ver. ٥.١.٢ softwares.

Items that distinguish this study from previous studies are as follows:

- o Using the corpus-based approach in gender assessment in Azfa educational materials

- o Study of gender and its comparison in two types of Azfa educational materials (published outside Iran and published inside Iran)

3. Results and discussion

Based on the tables and diagrams extracted from the corpora of the two books as well as the analysis of the relevant data, to summarize the results of the answers to the research questions, we reached Table 1 below.

Table 1 Comparison of gender bias in two books

Indicators- Book	Persian of Iran Today		First Step	
	Bias Type	Bias Intensity	Bias Type	Bias Intensity
Names of People	In favor of females	۱.۳	In favor of males	۲
Related Words	In favor of males	۱.۲۵	In favor of males	۲
Jobs	In favor of males	۱.۷	In favor of males	۲.۸
Images	In favor of females	۱.۵	In favor of males	۳.۵
Participants (total occurrence)	-	۱.۰۶	In favor of males	۱.۳۴

As can be seen in Table 1, out of the 5 indicators examined, the book "First Step" had a gender bias in favor of the males in 4 indicators (with an intensity of more than 2); And if we calculate the average intensity of bias for this book in these 4 indicators, it will be about 2.6. while the book "Persian of Iran Today" in 2 of these 4 indicators (names of people and images) bias in favor of females (with an average intensity of 1.4) and the other two indicators (related words and jobs) bias in favor of males (with an average intensity of 1.5).

Therefore, at first glance, it can be claimed that this book is in a better situation in terms of gender bias. Because the averages of bias intensities in the book "Persian of Iran Today", ie 1.4 and 1.5, neutralize each other, while the average intensity of bias in the book "First Step" is 2.6.

The results of data analysis and findings of this study are in line with the conclusion that Ebadi and Ebrahimi Morjal (2015) stated in their research entitled "The need for serious review of Azfa educational materials in terms of gender components" and confirms those results. Ebadi and Ebrahimi Marjal (2015) have emphasized the role of Azfa

educators in eliminating and reducing gender stereotypes in Azfa educational materials. They also consider the role of Azfa institutions and centers in holding various workshops and educational seminars to acquaint Azfa instructors with the concepts of gender stereotypes and its effect on Persian students as obvious and undeniable.

4. Conclusion

The findings of this study also confirm the need of the teachers for this knowledge and also the role of the teacher of Azfa in this field. In analyzing the data of this research in examining the appearance of the "images" indicators, the importance of this role has been emphasized. Finally, the researchers of this study believe that, with the increasing demand for learning Persian language and literature in the world, the authors of Azfa educational materials should pay more attention to how gender-related stereotypes and beliefs are represented.

Keywords: Gender; Gender Bias; Gender Maps; Gender Identity; Socialization

© 2020 Alzahra University, Tehran, Iran. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0 license) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).